

*Бондарчук Ярослав Петрович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ПРИНЦИПУ СВОБОДИ У КЛАСИЧНИХ ПРАВОВИХ УЧЕННЯХ

У статті проаналізовані ключові правові вчення, починаючи з Античності, що впливали на розуміння свободи у правовому житті суспільства, її впливу на формування суспільного порядку. Досліджена позиція Арістотеля, для якого принцип свободи – це питання не про автономію особистості, а про форму правління. Б. Констан підтверджує, що принцип свободи вибудовує генезис та розгортання від колективного до індивідуального рівнів. У давні часи суспільство було класовим, однак класової боротьби ще не існувало, кожен займав свою нішу залежно від наділеного ступеня свободи, майнового стану.

Автором аналізується позиція, згідно з якою середньовічна європейська правосвідомість здійснює потрібний смисловий перехід від загальнодержавної до індивідуальної свободи через концепцію свободи волі. Тут закладається через призму свободи волі інститут юридичної відповідальності, дієздатності, оскільки правильна чи неправильна поведінка пов'язана з усвідомленим вибором. Теоретики природно-правової доктрини вперше трактують свободу як складник природи людини, що може набувати різних форм – від хаосу, війни всіх проти всіх до природної первісної гармонії вільних людей.

В. Ф. Гегель доводить важливу позицію, що право, зрештою, – це царина загальності, а не індивідуальності, його норми є переходом від індивідуального до загального. Індивідуальні свободи можуть бути узгоджені між собою на загальному рівні правових норм.

Досліджені погляди І. Берліна, який виділяє «позитивну» та «негативну» свободи. Перша полягає у можливості бути самому собі власником, тобто вільно розпоряджатись власною особистістю. Такий підхід близький до природної первісної свободи, однак тут він уже розміщує принцип свободи у сучасне цивілізаційне поле. Відтак є свобода щось робити, мислити, говорити, а є свобода «від чогось», від зовнішнього втручання. Саме таке бачення і лягло у класифікацію прав на позитивні та негативні.

У статті обґрунтовується позиція, що правовий принцип свободи розгортається у соціальній реальності як можливості та незалежність. У правовій регулятивній площині свобода знаходиться у постійному пошуку своїх меж та балансу між можливостями та свавіллям.

Ключові слова: *свобода, правовий принцип, правове вчення, Арістотель, Платон, Дж. Локк, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є, І. Кант, В. Ф. Гегель, І. Берлін, Б. Констан.*

Постановка проблеми. *Ідея свободи у політико-правовій історії цивілізації пройшла дуже складний неоднозначний шлях. Кожен період розвитку людства характеризувався своїм особливим ставленням до ідеї свободи і того, у якому вигляді вона має бути реалізована у правових відносинах. Однак варто зазначити, що наскільки б не була складна ситуація зі свободою людини, виключити цю категорію із правового дискурсу ніколи не вдавалось.*

Мета. У статті будуть проаналізовані ключові правові вчення, починаючи з Античності, що впливали на розуміння свободи у правовому житті суспільства, її впливу на формування суспільного порядку.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження епохи Античності неможливо оминати відомого філософа Арістотеля, для якого принцип свободи – це питання не про автономію особистості, а про форму правління: «Там, де правлять бідняки, – це демократія. А та ознака про більшість чи меншість вважається випадковою, оскільки значним статком володіє небагато осіб, свободою ж користуються всі громадяни. Отож, виходячи саме з таких засад (багатства і свободи), і ті, й інші (олігархи та демократи) обґрунтовують свої претензії на владу в державі» [1, с. 78]. Отже, свобода для Арістотеля безпосередньо прив'язана до громадянства. Як відомо, не все населення полісу було громадянами, тому це був значний привілей. Однак така була правова реальність для рабовласницького ладу, тому з демократичної позиції свободою наділений кожен повноправний, хто має право голосу на народних зборах. Громадянство, як і свобода, не прив'язане до майнового цензу: «Коли, як вважають деякі, свобода й рівність є характерними ознаками демократії, то це повинне знайти свій вияв переважно в тому, що всі неодмінно беруть участь у державному управлінні» [1, с. 107]. Відтак Арістотель наголошує, що свобода покладає на особу і політичні функції. У такому випадку це вже не просто привілей, а інструмент управління. Вільний громадянин не може оминати питання управління державою. Саме на основі принципів свободи та рівності ще в античні часи формується ґрунт для громадянського суспільства, яке здатне впливати на владу через свою вільну природу. Отже, демократичний правопорядок немислимий без принципу свободи, без його визнання за кожним громадянином як самоочевидним. Людина і громадянин у цьому випадку – геть не тотожні поняття. Раб, іноземець, жінка або взагалі позбавлені, або обмежені у свободі, порівняно з громадянами (чоловіками певного віку). Відтак закладається розуміння різного обсягу принципу свободи для різних категорій громадян, який, як відомо, існує дотепер, але у більш сучасному вигляді (зокрема іноземці чи апатриди також не мають політичних прав).

Платон також принцип свободи передусім відводить до питань форми держави: «Якщо держава не є монархією, то вона має містити в собі елементи монархії – мудрий і сильний уряд, що підкоряється законам. Так само, якщо держава не є демократичною, в ній мають діяти демократичний принцип свободи й поділу влади між людьми, які мають підкорятися закону» [2, с. 100]. Отже, принцип свободи для державно-правового буття є невід'ємним незалежно від конкретної форми. Свобода полягає у підкоренні закону, який сам створив чи на який дав згоду, в чому полягає первісний зміст демократії.

Слушно розрізняв хронологічне розуміння свободи Б. Констан: «Свобода давніх, що розуміється як можливість брати активну участь у колективному здійсненні влади, та свобода сучасних людей, тобто індивідуальна незалежність» [3, с. 412; 4, с. 8]. Б. Констан підтверджує, що принцип свободи вибудовує генезис та розгортання від колективного до індивідуального рівнів. У давні часи суспільство було класовим, однак класової боротьби ще не існувало, кожен займав свою нішу залежно від наділеного ступеня свободи, майнового стану. Т. Гоббс вказував: «Свобода греків і римлян – це свобода приватних осіб, а не держави...» [5, с. 121]. Філософ мав на увазі, що свобода держави для античного світу – це суто питання форми, суспільний договір на той момент не мав значення, а лише правильна форма управління.

Середньовічна європейська правосвідомість здійснює потрібний смисловий перехід від загальнодержавної до індивідуальної свободи через концепцію свободи волі. Яскравим представником цієї позиції був А. Августин: «Сам факт того, що будь-яка людина, яка використовує свободу волі для гріха, карається божественно, свідчить про те, що свобода волі була дана, щоб дозволити людям жити правильно, оскільки таке покарання було б несправедливим, якби свобода волі була надана як для правильного життя, так і для гріха» [6, с. 381]. Тут закладається через призму свободи волі інститут юридичної відповідальності, дієздатності, оскільки правильна чи неправильна поведінка пов'язана з усвідомленим вибором. Отже, справедливі наслідки за конструктивну чи деструктивну поведінку мають бути співмірними та продиктованими вільним вибором особи. Свобода волі не закладена для гріха, але не звільняє від його наслідків. Отже, принцип свободи формує суб'єктивну сторону правопорядку, без його визнання механізм відповідальності буде неможливий.

Ф. Аквінський у відомій праці «Сума теології» стверджує, що ми наділені свободою волі щодо бажаного не через природний інстинкт або певну задану необхідність. [7]. Цим підкреслюється особлива цінність індивідуальної свободи як частини людського духу, що вирізняє його з-поміж решти світу. А тому правовідносини немислимі без принципу свободи, який не можна не врахувати. Свобода волі має божественне походження, а значить, – і особливе значення для формування правопорядку.

По-справжньому принцип свободи стає правовим із зародженням теорії природного права у XVII ст. Саме теоретики природно-правової доктрини вперше трактують свободу як складник природи людини, що може набувати різних форм – від хаосу, війни всіх проти всіх до природної первісної гармонії вільних людей. Об'єднує такі протилежні підходи те, що ми не можемо оминати свободу як щось другорядне, ми приречені мати з нею стикатися.

Джон Локк є одним із яскравих представників школи природного права, який категорично поставив принцип свободи як невід'ємну властивість людини: «У людини є природна свобода, оскільки всі, у кого однакові природа, розумові та фізичні здібності, за природою рівні і повинні користуватися одними і тими ж загальними правами та привілеями» [8, с. 67]. Отже, вперше чітко за людиною визнається природна свобода, а не класова, громадянська чи інша умовна свобода, це абсолютна природна властивість. Дж. Локк виводить цей принцип із іншого невід'ємного природного базису – рівності. Люди від природи однакові, а тому, якщо один наділений свободою, то і всі інші мають нею володіти. Заперечувати природну свободу чи природну рівність означає те саме, що заперечувати природу людини, що суперечить принципу розумності і не відповідає фактам. Ця позиція є антитезою тогочасним теоретикам абсолютної монархії, які відштовхувались від теорії патріархальної влади Адама, яка була дана йому Богом, і яку мають наслідувати люди як вищу волю та розум. Зрештою ці положення були звичайним виправданням для абсолютної влади монарха, яка вже у ті часи почала піддаватись сумнівам (початок буржуазних революцій).

Дж. Локк наголошує на абсолютності принципу свободи у праві, оскільки саме він із людини робить суб'єкта (а не об'єкта) права: «Той, хто в природному стані мав би бажання відібрати свободу, якою володіє будь-який у цьому стані, за необхідністю варто вважати бажаним відібрати і все інше, оскільки свобода є основою всього іншого. Так само і того, хто в суспільному стані побажав би відібрати свободу, що належить членам цього суспільства або держави, слід підозрювати в намірі відібрати у них і все інше і, таким чином, слід вважати такими, що перебувають у стані війни» [8, с. 271]. Свобода є основою всього, що людина навіть потенційно може мати, оскільки у випадку заперечення за нею цього стану вона стає рабом, тобто об'єктом права або злочинцем, який теж обмежений у своїх можливостях. Справді, заперечення за окремою особою чи цілою групою осіб їх волі означає її обмеження або позбавлення. У такому стані особа не може нічого набувати, і в такому випадку дійсно у людини забирають все. Це дійсно схоже на стан війни, оскільки ворогів, яких перемагають, насамперед повністю (полон) або частково (обмеження) позбавляють свободи, оскільки розглядають їх як загрозу, яку потрібно ліквідувати. Англійський філософ абсолютно справедливо наголошує, що якщо держава обмежує свободу народу, яка йому належить, то вона переходить у стан громадянської війни, відкритої чи латентної, тому що посягає на священний невід'ємний принцип свободи. Правопорядок, заснований на обмеженні свободи, ніколи не буде вважатись розумним та природним. Отже, принцип свободи є фундаментальним, абсолютним базисом для правопорядку, для формування правової системи.

Томас Гоббс також дає власне трактування свободи: «Що таке свобода. Під свободою, згідно з точним значенням цього слова, розуміється відсутність зовнішніх перешкод, які часто можуть відбирати в людини частину її влади робити те, що вона бажала б, але не можуть завадити їй використовувати владу, що в неї залишилась, на власний розсуд та як їй підказує розум» [5, с. 155]. Так, філософ покладає два важливі правові складники свободи: можливості діяти і поводитися за власним бажанням та відсутність зовнішніх перешкод для цього. Саме перешкоди він ставить на перше місце, оскільки постфеодальне суспільство бореться саме за те, щоб обмежити втручання, яке держава прагне, навпаки, збільшити. Ключовою категорією у реалізації свободи для Гоббса є влада. Людина може мати більшу або меншу владу розпоряджатись власною особистістю і впливати на інших. Позбавлення такої влади означає позбавлення волі. Однак у громадянському суспільстві людина не має абсолютної влади, а лише частину для безпечного життя і власного розвитку. Сучасне праворозуміння у схожий спосіб класифікує права людини на позитивні та негативні, тобто такі, де вплив держави на суспільні відносини і людські можливості є визначальним (економічні, соціальні права), та такі, де цей вплив має бути мінімальний (особисті права). Така класифікація реалізується саме через принцип свободи і розуміння його міри у тих чи інших правовідносинах. У схожий спосіб формується і поділ права на галузі (імперативні чи більш диспозитивні).

Гоббс дає розуміння вільної людини: «Що означає бути вільною людиною. Відповідно до власного і загальноприйнятого значення слова, вільна людина – це та, котрій ніщо не перешкоджає робити бажане, бо за своїми фізичними і розумовими здібностями вона здатна це робити» [5, с. 216]. Тобто принцип свободи у праві полягає у тому, щоб перешкода свободі була лише задля загального блага і збереження правопорядку, оскільки ця свобода може корелювати із протиправною поведінкою. Розуміння порядку у різній історичний час може бути різним, як і розуміння свободи, але виключити їх зміст із правового буття неможливо. Так Гоббс закладає правове розуміння суспільства як суспільства вільних, і саме через цю категорію мають формуватися параметри порядку у державі.

Принцип свободи у правовому полі обов'язково, на думку Шарль Луї Монтеск'є, має розгортатись на індивідуальному та загальному рівнях: «Свобода кожного громадянина є частиною загальної свободи, а для народної держави – навіть частиною верховної влади» [9, с. 56]. Класове суспільство, зокрема робовласницьке, теж передбачало індивідуальну свободу, однак ця свобода не була загальною. Вона була вибірковою і навіть ознакою соціального статусу та підтвердженням її виключного статусу. Природні закони ж не можуть визнати свободу вибірковою, оскільки це суперечить людській сутності, здоровому глузду.

Ще один відомий французький просвітник, Жан-Жак Руссо, теж відстоював важливість реалізації принципу свободи у правовідносинах: «Відмовлятися від своєї свободи – все одно що відмовлятися від себе як людини, від прав людської природи і навіть від її обов'язків. Кожен, хто відмовляється від усього, не може розраховувати на будь-яке відшкодування втрат» [10, с. 15]. Відтак маємо онтологічну цінність свободи, що передбачає її обов'язковість. Там, де немає свободи – немає і людини. Людина приречена на свободу, на всі складнощі, пов'язані із цим принципом. Французький мислитель абсолютно має рацію, адже як тільки свободи як загальний правовий принцип почала проникати у правову реальність, у нормативні акти, зворотного шляху уже не було. І до сьогодні день свобода є необхідним атрибутом правового буття, тому що це частина істини про людину як правову істоту. Отже, реалізація принципу свободи – це незворотний процес для розвитку правового буття.

Іммануїл Кант взагалі трактує поняття права через поняття свободи: «Право – це сукупність передумов, за яких воля одного має бути сумісною з волею іншого в контексті загального закону свободи» [11, с. 140]. Право робить свободу принципом співжиття, оскільки свобода у правовому просторі обов'язково має бути взаємно сумісною. Взаємна сумісність свобод може бути як на основі підпорядкування, так і на основі рівності. У першому випадку формуються галузі права імперативного типу (кримінальне, адміністративне), а в другому – диспозитивного типу (цивільне право). Коли певна свобода не може бути сумісною з іншими, виникає загроза правопорядку, і така свобода має бути обмежена (наприклад, у вигляді санкції позбавлення волі). Відтак несумісність індивідуальних свобод повинна мати правову реакцію для відновлення закону свободи. Слушно відмічає цю позицію Канта П. Пилипишин: «...тлумачення вільного самовизначення індивіда як прояв розумного, всезагального, трансцендентального, морального начала, однієї з вимог якого є сумісність свободи дії індивіда зі свободою дії кожного іншого» [12, с. 21]. Відтак для процесу впорядкування суспільних відносин є певна даність – це свобода, і мета – привести її у сумісність. Отже, у правовій доктрині уже не постає завдання виявити свободу, а розміщення її у цивілізаційному правовому полі. Свобода стає правовим принципом, який може реалізовуватись по-різному, і в залежності від того, у який спосіб регулюється сумісність індивідуальних свобод, такий характер має і правова система (ліберальний, авторитарний, традиційний тощо).

Апогеєм сприйняття права як свободи є вчення Г. Гегеля. Слушно відзначає Т. Павлова: «Право у гегелівській концепції постає як розумний, необхідний, усвідомлений прояв свободи волі. Але так відбувається лише за умови, коли свобода волі особи не підміняється свавіллям. Право є проявом свободи волі, тільки за умови, що особлива воля особи є узгодженою з загальною. Це гармо-

нійне узгодження у своєму універсальному прояві і є право... Свобода входить до поняття всякої речі, поняття свободи є змістом і права, і весь шлях його розвитку – є шляхом розвитку свободи» [13, с. 268]. Коли розум перетинається зі свободою – виникає право. Правотворчість неможлива без свободи. Вкотре вказується на різницю свободи волі та свавілля, в останньому випадку відсутня розумність. Варто зазначити, що Гегель доводить важливу позицію, що право, зрештою, – це царина загальності, а не індивідуальності, його норми є переходом від індивідуального до загального. Індивідуальні свободи можуть бути узгоджені між собою на загальному рівні правових норм. Справді, генеза права – це генеза свободи, її обмеження чи розкриття у різних типах правопорядку. Принцип свободи поширюється не лише на ментальну та поведінкову сферу, а й на речову. Так розвивається інститут приватної власності як реалізація принципу свободи на світ речей та процесів.

Відомий теоретик ліберальних ідей Бенжамен Констан вказував на незалежність прав і свобод від соціально-політичного аспекту: «Права є незалежними від будь-якої соціальної або політичної влади. Правами громадян є індивідуальна свобода, релігійна свобода, свобода думки, до якої включено гласність, користування власністю, гарантії проти будь-якого свавілля» [14, с. 420, 15, с. 19]. Укотре переконуємось у онтологічному змісті принципу свободи, правове буття є окремою впорядкувальною сутністю, однією із невід’ємних ознак якої є свобода. Справді, Б. Констан абсолютно має рацію, вказуючи на незалежність права та свободи, оскільки скасувати їх не може жодна влада, обмежити – так, а скасувати – ні, оскільки без цього неможливе людське співбуття.

Важливе узагальнення та типологізацію принципу свободи дав Ісаєя Берлін у відомій праці «Дві концепції свободи». Так, мислитель виділяє «позитивну» та «негативну» свободи. Перша полягає у можливості бути самому собі власником, тобто вільно розпоряджатись власною особистістю. Такий підхід близький до природної первісної свободи, однак тут він уже розміщає принцип свободи у сучасне цивілізаційне поле. Це ключовий змістовний бік принципу свободи, яка покладає людину та можливість її вільного розвитку основною соціальною цінністю, адже саме відчуття індивіда себе вільним у конкретному суспільстві, державі і є одним із стандартів сучасного життя. О. Щадило вдало описує «...“негативну” свободу, межі якої філософ ставить у залежність від наступних чинників: скільки є можливостей для вибору; який порядок реалізації цих можливостей; яка міра цієї свободи, де закінчується свобода однієї людини і починається свобода іншої; та яка цінність свободи не тільки для окремої людини, а й суспільства в цілому» [16, с. 43]. Відтак є свобода щось робити, мислити, казати, а є свобода «від чогось», від зовнішнього втручання. Саме таке бачення і лягло у класифікацію прав на позитивні та негативні. Свобода від чогось, або

негативна свобода, є складнішою за позитивну, оскільки є більш обмеженою тим фактом, що особа є частиною соціуму, де існує багато таких самих свобод, і мають між собою співіснувати, а також із громадянином чи підданим держави, що вимагає певної міри втручання з її боку.

Висновки. Отже, принцип свободи здійснює свій розвиток у політико-правовій реальності від колективно-державного до особистісного рівнів. Середньовічна європейська правосвідомість здійснює потрібний смисловий перехід від загальнодержавної громадянської статусної свободи Античності до особистісної свободи через концепт свободи волі, що закладає суб'єктивний бік формування правопорядку, без визнання якого реалізація інституту відповідальності буде неможливою.

Теоретики вчення про природне право вперше визнали за людиною невід'ємну природну свободу, а не класову чи іншу свободу, що обумовлена певними зовнішніми обставинами, покладається положення, що свобода є абсолютною природною властивістю людини.

Правовий принцип свободи розгортається у соціальній реальності як можливості та незалежність. У правовій регулятивній площині свобода знаходиться у постійному пошуку своїх меж та балансу між можливостями та свавіллям.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогрец. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
2. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 838 с.
3. Констан Б. Про свободу древніх у її порівнянні зі свободою сучасних людей. Лібералізм: антологія упоряд. / О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2002. С. 412–415.
4. Погребняк С. Генезис ідеї свободи як основоположного принципу права: *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 7–17.
5. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. Р. Димерець. Київ, Дух і літера. 2000. 600 с.
6. Augustine, Bishop of Hippo. [De libero arbitrio. English]. On free choice of the will / translated, with introduction and notes, by T. Williams. 1967. P. 354–430.
7. Aquinas Th. The Summa Theologiæ Second and Revised Edition, 1920 / translated by Fathers of the English Dominican Province. Online Edition Copyright 2017 by K. Knight, N. Obstat. F. Innocentius Apar, O. P., S. T. M., Censor. Theol. URL: <https://www.newadvent.org/summa>
8. Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. П. Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.
9. Монтескьє Ш. Л. Избранные произведения / общ. ред. и вступ. ст. М. П. Баскина. Москва: Гослитиздат, 1955. 463 с.
10. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
11. Кант И. Сочинения: в 6 т. Москва. Мысль, 1965. Т. 4. Ч. 1. 544 с.
12. Пилипишин П. Б. Розкриття сутності людини як стержень індивідуалістичної концепції у філософії права Іммануїла Канта. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 15–21.

13. Павлова Т. С. Сфера права як сфера свободи у філософії Гегеля. *Гілея*. 2010. № 39. С. 264–269.
14. Констан Б. Про свободу древніх у її порівнянні зі свободою сучасних людей. *Лібералізм: антологія* / упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2002. С. 411–423.
15. Гедікова Н. П. Поняття свободи у соціально-філософському контексті. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 2(43) С. 18–24.
16. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 202 с.

Yaroslav Bondarchuk. Establishment and Development of the Legal Principle of Freedom in Classical Legal Theories

The article analyzes the main legal doctrines starting from antiquity, which influenced the understanding of freedom in the legal life of society, its influence on the formation of social order. The position of Aristotle is studied, for whom the principle of freedom is primarily a question not of individual autonomy but of the form of government. B. Konstan confirms that the principle of freedom carries out its genesis and deployment from collective to individual levels. In ancient times, society was class-based, but class struggle did not yet exist, everyone occupied his place depending on the degree of freedom and property status.

The author analyzes the position according to which Medieval European legal consciousness makes the necessary semantic transition from state-wide to individual freedom through the concept of freedom of will. Here through the prism of free will the institution of legal responsibility and legal capacity is established, since right or wrong behavior is connected with a conscious choice. The theoreticians of the natural law doctrine for the first time consider freedom as a component of human nature which can take various forms from chaos, war of all against all to the natural primordial harmony of free people.

Hegel proves the important position that law is the sphere of generality, not individuality, its norms are a transition from the individual to the general. Individual freedoms can be agreed among themselves at the general level of legal norms.

The views of I. Berlin, who singles out «positive» and «negative» freedom, are studied. The first consists in the possibility of being one's own owner that is of freely managing one's own personality. This approach is close to the natural original freedom, but here it already places the principle of freedom in the modern field of civilization. Therefore there is freedom to do something, think, say, and there is freedom «from something», from external interference. It was this vision that led to the classification of rights into positive and negative.

The article substantiates the position that the legal principle of freedom unfolds in social reality as opportunities and independence. In the legal regulatory plane freedom is in constant search of its limits and the balance between possibilities and arbitrariness.

Keywords: *freedom, legal principle, legal doctrine, Aristotle, Plato, Locke, Hobbes, Rousseau, Montesquieu, Kant, Hegel, Berlin, Constant.*